

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

ТИМЧУК ІННА МИКОЛАЇВНА

УДК 378.14 : 504

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ
ГУМАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ
У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Білоцерківському національному аграрному університеті, Міністерство аграрної політики України, м. Біла Церква

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Барановська Лілія Володимирівна
Національний авіаційний університет,
кафедра педагогіки і психології професійної
освіти, професор, м. Київ.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Лук'янова Лариса Борисівна
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
АПН України, відділ андрагогіки, завідувач, м. Київ;

кандидат педагогічних наук, доцент
Герасимова Ірина Геннадіївна
Вінницький державний аграрний університет,
кафедра історії України і філософії, доцент, м. Вінниця.

Захист відбудеться 17 лютого 2010 року о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, 2-й поверх, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32.

Автореферат розісланий 14 січня 2010 року

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

А.М. Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Протягом останнього десятиріччя в наукових працях, присвячених проблемам збереження довкілля та гармонійного розвитку людства, значна увага приділяється питанням формування екологічної культури та екологічної свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію у світі, регіоні; обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери та цивілізації. Шлях до формування екологічної культури суспільства лежить через ефективну екологічну освіту. Підготовка громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості на основі критеріїв гармонійності взаємин людського суспільства й природи повинна стати одним із головних важелів вирішення надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України.

Ця проблема є актуальною для процесу навчання майбутніх екологів, оскільки від їхнього професіоналізму залежить не лише перспектива організації довкілля за здоровим глуздом, а й доля нації. Здобуваючи вищу освіту, вони мають усвідомити, що гармонійне співіснування людини з природним середовищем є суттєвим чинником формування гуманістично спрямованої особистості фахівця, підвищення рівня гуманістичного статусу суспільства. Метою професійної підготовки майбутніх екологів має бути формування готовності до вирішення глобальної проблеми сьогодення – сприяння виживанню людини як виду *homo sapiens*. Вони мають розуміти тенденції розвитку науки, бути здатними різнобічно підходити до вивчення кожного явища в природі та суспільстві, мають досконало знати природу рідного краю, що сприятиме становленню цілісної особистості з пріоритетом загальнолюдських цінностей. А це можливо лише за умови гуманізації навчання у вищих навчальних закладах (ВНЗ) і підготовки гуманістично спрямованого фахівця-еколога.

Гуманізація навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки не лише ставить студента в центр навчальних впливів, орієнтує на розвиток особистості, створює умови для розвитку здібностей, прилучає до духовних і культурних цінностей, а й віддзеркалює систему його ставлення до себе, до інших людей, до суспільства, держави, природи, праці, світу. Лише гуманістично спрямовані майбутні фахівці-екологи зможуть вирішувати екологічні проблеми на основі наукового знання процесів у природі, набутого практичного досвіду, керуючись загальнолюдськими гуманістичними ідеалами: любові і поваги до природи – фундаменту і умови людського життя.

У контексті нашого дослідження особливого значення набувають наукові праці, присвячені підготовці майбутніх фахівців в умовах ВНЗ (В. Андрущенко, Р. Гуревич, А. Дьомін, Н. Мойсеюк, О. Мороз, Н. Ничкало, Л. Романишина, В. Сластьонін, М. Сметанський, О. Сухомлинська, О. Пехота, В. Шахов та ін.); особистісно орієнтованої освіти (Ю. Бабанський, Н. Бібік, І. Бех, С. Подмазін, В. Рибалка, М. Скаткін, І. Якиманська та ін.); різноманітних аспектів гуманізації освіти, гуманізації особистості, обґрунтування гуманістичних принципів і методів навчання і виховання (К. Балтремус, Л. Барановська, Л. Бобко, Р. Беланова, А. Богуш, О. Горшкова, М. Добрускін, В. Терещенко, В. Мазуріна, Е. Панасенко,

І. Родигіна, М. Семенов та ін.); гуманізації навчального процесу у підготовці майбутніх фахівців (І. Герасимова, В. Зінкевічус, І. Кіреєва, О. Коломієць, В. Крижанівська, О. Листопад).

Проблема екологічної освіти висвітлюється в численних працях науковців. Її концептуальні, філософські та історичні аспекти знайшли відображення у працях Г. Білявського, В. Вербицького, С. Деребо, М. Дробнохода, І. Костицької, В. Крисаченка, Н. Пустовіт, В. Скребця, М. Хилька, В. Червонецького, С. Ясвіна та ін. Проблемі екологічної освіти дітей та молоді присвятили свої дослідження П. Бачинський, Л. Білик, Г. Білецька, Н. Грейда, С. Кравченко, М. Колесник, Н. Левчук, Л. Лук'янова, О. Мітрясова, Н. Магура, Н. Негруца, Г. Пустовіт, О. Тепла, М. Швед та ін. Проблему підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників до здійснення екологічної освіти досліджували О. Біда, І. Котенева, Т. Нінова, С. Совгіра, В. Танська, Г. Тарасенко, О. Чернікова, Е. Флешар. Аспекти формування екологічної культури знайшли відображення у працях Т. Вайди, С. Іващенко, Н. Єфіменко, О. Король, С. Лебідь, О. Матенюк, О. Пруцакової, Н. Ясінської.

Аналіз наукових джерел, з'ясування стану гуманізації фахової підготовки майбутніх екологів дає підстави стверджувати, що проблема гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки у вищій школі досліджена недостатньо. Відсутні спеціальні педагогічні дослідження, присвячені формуванню гуманістично спрямованої особистості майбутнього фахівця-еколога. Водночас потребує розробки структура даного феномена, визначення комплексу педагогічних умов його становлення, дослідження впливу дисциплін фахової підготовки на формування гуманістично спрямованої особистості майбутніх екологів.

Вивчення наукової літератури та практики в галузі екологічної освіти дозволило виявити певні *суперечності*, які підлягають розв'язанню експериментально-дослідницьким шляхом, а саме:

- між складною та напруженою екологічною ситуацією в Україні, що склалася внаслідок відсутності орієнтованості економіки на екологічно безпечне середовище, безвідходне виробництво, здоров'я людей, та не зовсім об'єктивним її відображенням в системі фахової екологічної освіти;
- між потребами ринку праці в компетентних, ініціативних, гуманістично спрямованих охоронцях довкілля, перспективне мислення яких здатне моделювати шляхи порятунку людства від екологічних криз і катастроф, і реальним станом підготовки фахівців даного напрямку у ВНЗ;
- між очікуваннями молоді щодо використання в системі екологічної освіти інноваційних педагогічних технологій, заснованих на принципах людиноцентризму, і методичною консервативністю науково-педагогічних працівників, їхньою неготовністю до суб'єкт-суб'єктної взаємодії зі студентами.

Актуальність, теоретична і практична значимість розв'язання проблеми гуманізації навчання майбутніх екологів, недостатність її дослідження, необхідність подолання означених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Педагогічні умови гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана як наукове дослідження комплексної науково-дослідної теми кафедри педагогіки і психології Білоцерківського національного аграрного університету «Сучасні педагогічні технології формування фахівця нового покоління» (ДР№01090003100). Дисертаційна робота пов'язана з реалізацією міжнародних проектів: EU Tempus-Tacis Project «Agricultural Policy and Administration in Ukraine towards European Integration», 01.08.2005р.-09.04.2006р. (європейський номер реєстрації – JEP IB 24122-2003); EU Tempus-Tacis Joint Project «SusFood», 2001-2004 рр. (європейський номер реєстрації CD JEP-21123-2000). Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради економічного факультету Білоцерківського державного аграрного університету (протокол №10 від 19.04. 2003 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол №5 від 27.05.2003 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що ефективність гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки підвищиться за таких педагогічних умов: сформованості особистості викладача вищої школи, здатного здійснювати навчання студентів-екологів на гуманістичних засадах; забезпечення гуманістичної орієнтованості змісту навчання студентів; дотримання викладачами педагогічно доцільних гуманістичних принципів та застосування «екологічно спрямованих» методів навчання; гуманізації взаємовідносин між викладачами та майбутніми екологами.

Відповідно до мети та гіпотези визначено **завдання дослідження**.

1. Теоретично обґрунтувати необхідність гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки.

2. Проаналізувати стан дослідження проблеми гуманізації навчання студентів у зарубіжній та вітчизняній теорії і практиці. Уточнити поняттєво-категоріальний апарат з досліджуваної проблеми.

3. Розробити структуру гуманістично спрямованої особистості майбутнього фахівця-еколога та визначити критерії і рівні її сформованості.

4. Виділити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки.

5. Розробити методичні рекомендації для науково-педагогічних працівників щодо гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка екологів у вищому навчальному закладі.

Предмет дослідження – педагогічні умови гуманізації навчання майбутніх екологів.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають: теорія наукового пізнання; ідеї про сутність людини (її місце і призначення у світі, сенс, буття, культуру, свободу особи, ідеали; перспективи розвитку людства); положення про пріоритет загальнолюдських цінностей у формуванні особистості; основні

положення гуманістичної парадигми професійної освіти; особистісно орієнтований підхід у навчанні та вихованні.

Загальною теоретичною базою дослідження стала концепція гуманізації та гуманітаризації загальної середньої та професійної освіти, концепція екологічної освіти. Нормативною базою дослідження стали законодавчі й галузеві документи України з проблем вищої освіти.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, перевірки гіпотези, досягнення мети дослідження використовувався комплекс взаємопов'язаних теоретичних та емпіричних методів дослідження:

- теоретичні методи: аналіз філософської, психологічної, педагогічної та екологічної літератури з проблеми дослідження; аналіз теоретичних положень і прикладних дидактичних підходів у вітчизняній і зарубіжній педагогіці з проблеми гуманізації навчання з метою вивчення стану дослідженості проблеми світовою та вітчизняною теорією і практикою; аналіз навчальних планів і програм вищих навчальних закладів; вивчення досвіду впровадження новітніх педагогічних технологій у навчальний процес вищої професійної школи на етапі обґрунтування доцільності гуманізації навчання майбутніх екологів; моделювання (у процесі обґрунтування концепції дослідження, визначення педагогічних умов гуманізації навчання майбутніх екологів у вищому навчальному закладі, вдосконалення методичної підготовки науково-педагогічних працівників, які реалізовуватимуть завдання гуманізації навчання майбутніх екологів, визначення структури гуманістично спрямованої особистості фахівця-еколога);

- емпіричні методи: анкетування, тестування, бесіди зі студентами та викладачами; педагогічне спостереження; аналіз продуктів діяльності майбутніх фахівців-екологів; педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний) – з метою забезпечення гуманістично зорієнтованого навчання студентів та формування гуманістично спрямованої особистості майбутніх фахівців-екологів;

- статистичні методи обробки результатів дослідження – з метою доведення вірогідності отриманих результатів, підтвердження ефективності педагогічних умов гуманізації навчання студентів-екологів з використанням критерія Пірсона (χ^2).

Організація та етапи дослідження. Дослідження здійснювалося в три етапи впродовж 2003–2009 рр. На *першому етапі* (2003–2004 рр.) визначено теоретичні передумови, методи дослідження, робочу гіпотезу та завдання; уточнено поняттєво-категоріальний апарат з досліджуваної проблеми. На *другому етапі* (2004–2007 рр.) обґрунтовано структуру гуманістично спрямованої особистості майбутнього фахівця-еколога; розроблено критерії, показники та рівні сформованості гуманістично спрямованої особистості майбутніх екологів, програму констатувального та формувального етапів експерименту; визначено фактичний рівень сформованості гуманістично спрямованої особистості майбутніх екологів; здійснено формувальний експеримент, орієнтований на перевірку вірогідності гіпотези; дослідження ефективності педагогічних умов гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі їхньої фахової підготовки. На *третьому етапі* (2008–2009 рр.) проаналізовано й узагальнено матеріали дослідження, оброблено експериментальні дані, сформульовано загальні висновки, апробовано результати дослідження, визначено ефективність запропонованих педагогічних умов

гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки, впроваджено результати дослідження у практику ВНЗ, оформлено кандидатську дисертацію.

Експериментальна база дослідження: Білоцерківський національний аграрний університет (БНАУ), Херсонський державний аграрний університет, Національний університет водного господарства та природокористування, Південний філіал Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБПУ) «Кримський агротехнологічний університет». Дослідженням було охоплено 576 студентів, 24 викладачі; у формульованому експерименті взяли участь 316 студентів.

Наукова новизна й теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що

вперше обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки: сформованість особистості викладача вищої школи, здатного здійснювати навчання студентів-екологів на гуманістичних засадах; забезпечення гуманістичної орієнтованості змісту навчання студентів; дотримання викладачами педагогічно доцільних гуманістичних принципів та застосування «екологічно спрямованих» методів навчання; гуманізація взаємовідносин між викладачами та майбутніми екологами; введено до обігу поняття: «гуманізація вищої екологічної освіти», «гуманістично спрямована особистість майбутнього еколога»;

уточнено структуру гуманістично спрямованої особистості фахівця-еколога (це фахівець з екоцентричним типом екологічної свідомості; йому властива екологічна відповідальність, нове екологічне мислення, екологічна культура, екологічні цінності; він є здатним до економативної поведінки, діє на основі принципу екологічної етики; має сформований «гуманістичний кодекс» – сукупність уявлень про добро і зло, справедливість як зміст моральних вимог до професійної поведінки і дій); критерії сформованості гуманістично спрямованої особистості майбутнього еколога (змістовий, ціннісно-емоційний, діяльнісний) та її рівні; поняттєво-категоріальний апарат з проблеми дослідження гуманізації навчання майбутніх екологів;

подальшого розвитку набули наукові положення та висновки щодо гуманізації вищої екологічної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні навчальної програми з дисципліни «Екологічна психологія» для студентів напряму підготовки «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування», у підготовці та впровадженні навчально-методичних посібників «Екологічна психологія», «Психологія взаємодії», навчального посібника під грифом МОН України «Основи психології та педагогіки», які можуть бути використані для підвищення якості навчання студентів як зазначеного, так і інших напрямів підготовки; в розробці діагностичного інструментарію щодо визначення рівнів сформованості гуманістично спрямованої особистості фахівців-екологів; гуманістично зорієнтованого змісту навчальних дисциплін психологічного циклу, методичних рекомендацій науково-педагогічним працівникам щодо гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки;

Основні положення й результати дисертаційного дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Білоцерківського національного аграрного університету

(довідка №01-12/1085 від 17.11.08), Херсонського державного аграрного університету (довідка №66-05/51 від 08.05.09), Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне, довідка №19 від 05.05.09) та Південного філіалу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Кримський агротехнологічний університет» (м. Сімферополь, довідка №631 від 22.05.09).

Особистий внесок. Основні результати роботи одержані автором особисто. У статті «Особистість гуманістично спрямованого фахівця-еколога: аналіз компонентів структури» (у співавторстві з Барановською Л.В.) автору належить загальна характеристика гуманістично спрямованого фахівця-еколога, обґрунтування компонентів його структури та їх науковий аналіз; у статті «Психолого-педагогічна характеристика викладача, здатного до гуманізації навчання студентів» (у співавторстві з Барановською Л.В.) – створення моделі викладача, здатного гуманізувати навчання студентів. У кожному навчально-методичному посібнику, написаному у співавторстві, дисертантом структуровано практично-методичні матеріали за тематичним принципом, дібрано психологічні тести та методики. У навчально-методичному посібнику «Екологічна психологія» (співавтори Барановська Л.В., Барановський М.М., Слободенюк О.І.) внесок автора полягає у розробці робочої програми з навчальної дисципліни, укладенні теоретичної частини.

Апробація результатів дисертації здійснена шляхом участі у таких міжнародних конференціях: «Перспективніе разработки науки и техники» (Дніпропетровськ-Прага, 2005 р.), «Досвід та проблеми країн Європи (Великобританії, Німеччини, Франції, Іспанії, України) з реалізації ідей Болонської конвенції» (м. Біла Церква, 2006 р.); *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: „Еволюція освітнього простору України” (м. Біла Церква, БНАУ, Відкритий міжнародний університет розвитку людини „Україна”, 2003 р.), «Етнос. Культура. Нація» (Дрогобич, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2004 р.), «Викладач і студент: проблеми ефективної співпраці» (Черкаси, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2006 р.), «Аграрна наука – виробництву» (м. Біла Церква, БНАУ, 2006 р.); на засіданнях кафедри педагогіки і психології БНАУ (2005-2009 рр.).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 21 науковій, навчальній та навчально-методичних працях (з них 15 одноосібних): 10 статей, опублікованих у провідних наукових фахових виданнях; 1 навчальний посібник під грифом МОН України, 3 навчально-методичних посібники, 6 опублікованих матеріалів участі у конференціях та методичні рекомендації (1) щодо гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі їхньої фахової підготовки.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 271 сторінку, основний зміст – 191 сторінок; 11 таблиць, 2 рисунки, 7 додатків. Список використаних джерел містить 239 найменування, з них 7 – іноземною (німецькою) мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження, визначено його мету, сформульовано загальну гіпотезу дослідження, об'єкт і предмет, викладено його завдання та теоретико-методологічні засади, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення, подано відомості про апробацію і впровадження результатів дисертаційного дослідження.

У **першому розділі** – **«Теоретичні засади гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки»** – на основі ретроспективного аналізу проблеми гуманізації навчання встановлено, що гуманістичний напрям у педагогіці ґрунтується на увазі до індивідуальних здібностей та інтересів тих, кого навчають, на ідеї їхнього всебічного розвитку і формування особистості. Потреби та інтереси вихованців, з огляду на ці ідеї, вважаються пріоритетними відносно потреб суспільства.

Характерними особливостями гуманістичних концепцій особистості ХХ-го століття є розуміння гуманізації як самоактуалізації «Я-концепції», самореалізації особистістю своїх потенцій і творчих здібностей, як процесу подолання негативних впливів середовища, що заважають саморозвитку та самоствердженню.

Установлено, що проблема гуманізації навчання студентів під час фахової підготовки досліджується в окремих аспектах на теоретичному та прикладному рівнях у тісному зв'язку з проблемою гуманізації та гуманітаризації вищої освіти. Розроблено концепцію гуманізації та гуманітаризації вищої технічної освіти. Обґрунтовано принципи, методи та прийоми гуманізації навчання та виховання студентів у процесі оволодіння фахом. Наявні дисертаційні роботи виконано на матеріалах гуманізації навчально-виховного процесу з підготовки майбутніх менеджерів, медичних, педагогічних, інженерних працівників. Гуманізація навчання студентів, які здобувають вищу екологічну освіту, не була поки що об'єктом системного вивчення.

Детально проаналізовано поняттєво-категоріальний апарат з проблеми дослідження. Встановлено, що у зв'язку з недослідженістю гуманізації навчання студентів сфери вищої екологічної освіти відсутня дефініція «гуманізація вищої екологічної освіти», що є одним із ключових понять нашої дисертаційної роботи. Цим зумовлена потреба введення до наукового обігу даного поняття та формулювання його змісту. На нашу думку, *«гуманізація вищої екологічної освіти»* – це феномен, провідним принципом якого є визнання особистості головним багатством суспільства; формування нового типу гуманістично спрямованих фахівців-екологів, основним змістом діяльності яких є не лише сукупність відповідних поглядів та уявлень про природоохоронну діяльність, а й сформованість у студентської молоді готовності до такої діяльності, результатом котрої має стати не лише збалансованість компонентів довкілля, а загалом – збереження людства.

У **другому розділі** **«Методичні засади формування гуманістично спрямованої особистості майбутнього еколога у процесі навчання за фахом»** обґрунтовані методичні основи гуманізації фахової підготовки майбутніх екологів. Визначено, що результатом гуманізації навчання студентів у системі вищої екологічної освіти є *гуманістично спрямована особистість майбутнього еколога*.

Це, на наш погляд, особистість, яка живе в гармонії із людьми й природою; до людей і до природи ставиться як до найвищої цінності; їй характерний сформований екоцентричний тип екологічної свідомості; це особистість, яка має право на розвиток своїх здібностей, на щастя і свободу.

У процесі дослідження визначено структуру гуманістично спрямованої особистості майбутнього фахівця-еколога (табл. 1).

Таблиця 1

**Структурні компоненти гуманістично спрямованої особистості
майбутнього фахівця еколога**

Компонети	Зміст компонента
екоцентричний тип екологічної свідомості	характеризується тим, що у ставленні людини до навколишнього середовища наголос робиться на гармонії, взаємозв'язку, взаємодії та взаєморозвитку.
екологічна відповідальність	морально-екологічна якість, яка полягає перш за все в адекватному ставленні особистості до природи і узагальнює всі основні ознаки таких категорій, як чуйність, бережливість гуманність. Екологічна відповідальність виявляється в почутті обов'язку, у таких діях, вчинках і ставленні особистості до природи, які відповідають моральним принципам і правовим нормам.
нове екологічне мислення	активний процес пізнавальної діяльності, спрямований на сприйняття та відображення єдиного образу світу в його істотних зв'язках і відносинах, у практичному та духовному злитті з ним, як усвідомлення різноманітних цінностей природного середовища, що сприяє гармонізації відносин людини з навколишнім світом
екологічна культура	є мірою моральної зрілості людини й, будучи глибоко закоріненою в підсвідомості, зовні проявляється як наявність або відсутність здорового глузду в окремого індивіда чи всього суспільства.
екологічні цінності	Їх сформованість відображається в бажанні захистити природу від нераціональної людської діяльності, критичному ставленні до тих досягнень науки і техніки, які використовуються для пригнічення природи та маніпулювання людиною, схильності до пошуків шляхів виходу з екологічної кризи, почутті єдності з природою, відмові від задоволення прагматичних потреб
принцип екологічної етики	значно глибше розкриває суть особистості, відкриває перед молоді людиною нові горизонти пізнання природного середовища, можливості діалогічного їх спілкування і духовного збагачення, джерела „симбіотичності” їх існування
гуманістичний кодекс	сукупність уявлень про добро і зло, справедливість як зміст моральних вимог до професійної поведінки і дій (любов до людей, терпимість, повага до особистості і т. ін.).

Це фахівець з екоцентричним типом екологічної свідомості; йому властиві екологічна відповідальність, сформованість нового типу екологічного мислення й екологічна культура; у нього наявна система екологічно орієнтованих потреб, цінностей та розвинена здатність до еконормативної поведінки. Такий фахівець діє на основі принципу екологічної етики та «гуманістичного кодексу».

На основі розробленої нами структури гуманістично спрямованої особистості фахівця-еколога визначено критерії та показники її сформованості (табл. 2).

Таблиця 2

Критерії та показники сформованості гуманістично спрямованої особистості майбутнього фахівця-еколога

Критерій	Зміст критерію	Показники
Змістовий	дозволяє виявити глибину повноту й осмисленість, відповідних знань	<ul style="list-style-type: none"> - розуміння сутності гуманістичних понять: „гуманізм”, „гуманність”, „суб’єкт-суб’єктна взаємодія”, „гуманістична спрямованість особистості”, „гуманістичний кодекс особистості”; - наявність базових екологічних та спеціальних знань про екологічну свідомість, екологічну відповідальність, екологічне мислення, екологічну культуру, екологічні цінності; - усвідомлення ролі фахівця-еколога у вирішенні найактуальнішої проблеми сучасності – виживання людства.
Ціннісно-емоційний	дозволяє виявити рівень емоційно-чуттєвого сприйняття довкілля та оточення	<ul style="list-style-type: none"> - адекватне ставлення до себе як до суб’єкта суспільного співжиття, позитивна «Я-концепція»; - об’єктивне оцінювання наявності в себе та інших духовно-моральних цінностей; - знання «гуманістичного кодексу», які необхідні для формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього фахівця, що включає в себе: любов до людей, терпимість, доброту, доброзичливість, чемність, тактовність, гідність, порядність; - здатність до емоційно-ціннісного сприйняття довкілля.
Діяльнісний	виявити здатність студентів до гуманістично спрямованої діяльності в соціумі та	<ul style="list-style-type: none"> - здатність застосовувати психологічні знання з метою самоактуалізації та самовдосконалення; - готовність до суб’єкт-суб’єктної взаємодії; - сформованість екоцентричного типу свідомості; - наявність навичок гуманної та екологічно доцільної поведінки.

Даний діагностичний інструментарій був використаний нами на етапі констатувального експерименту й дозволив виявити переважно середній і низький рівні сформованості гуманістично спрямованої особистості майбутніх фахівців-екологів (ЕГ – 39,2% середній рівень, 43,7% низький рівень; КГ – 39,8% середній рівень, 42,4% низький рівень).

У третьому розділі «**Експериментальне дослідження педагогічних умов гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки**» здійснена експериментальна перевірка обґрунтованих нами педагогічних умов, що забезпечують ефективність гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі їхньої фахової підготовки; описано процедуру організації та проведення педагогічного експерименту; проаналізовано його результати. До педагогічних умов гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки належать: *1. Сформованість особистості викладача вищої школи, здатного здійснювати навчання майбутніх екологів на гуманістичних засадах.* Базовим компонентом структури особистості саме такого викладача є гуманістична спрямованість його особистості, що виявляється у ставленні до студента як до найвищої цінності, визнанні його права на свободу і щастя, вільний розвиток і прояв здібностей. Професійно значимими якостями викладача, здатного до олюднення навчання студентів, є: любов до вихованців, чуйність, вміння поважати їхню гідність; інтелігентність (високий рівень розвитку інтелекту, освіченість у галузі дисципліни викладання, висока культура поведінки); вимогливість і справедливість. Зазначені властивості є базовими для формування здатності викладача до особистісно зорієнтованого педагогічного спілкування, яка є особливо значущою в напрямі гуманізації вищої освіти. Викладачам, які характеризуються гуманістичною спрямованістю особистості, властиві професіоналізм та сформовані вміння щодо здійснення індивідуального та диференційованого підходів до навчання студентів. Професіоналізм передбачає наявність професійних знань (суспільних, психолого-педагогічних, предметних), прикладних умінь та навичок. Це знання з навчальної дисципліни, методики її викладання, знання педагогіки і психології. У викладача-гуманіста має бути розвиненим особливий тип мислення – гуманістичного. *2. Забезпечення гуманістичної орієнтованості змісту навчання студентів* здійснювалось у процесі викладання дисциплін психологічного циклу. Такий вибір зумовлений науковим потенціалом даних курсів, значущістю їхнього змісту в напрямі формування гуманістично спрямованої особистості. Зміст курсу «Психологія», що викладається студентам напряму підготовки «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування», покликаний реалізувати завдання гуманізації освіти. Програма дисципліни є уніфікованою, її зміст не диференціюється відповідно до мети фахової підготовки студентів певних напрямів. Це закономірно, оскільки ця дисципліна є нормативною з циклу соціально-гуманітарних курсів. Однак, ми вважаємо, що з метою конкретизації майбутнім екологам змісту їхньої професійної підготовки, поглиблення фахової мотивації, засвоєння ними концептуальних цілей екологічної діяльності в сучасних умовах доречним є поглиблення змісту дисципліни в напрямі його гуманістичної орієнтованості. «Екологічна психологія» є професійно орієнтованою дисципліною. Її зміст у процесі проведення дослідження було орієнтовано на формування

гуманістично спрямованої особистості фахівця-еколога з екоцентричним типом екологічної свідомості.

3. *Дотримання викладачами педагогічно доцільних гуманістичних принципів і застосування екологічно спрямованих методів навчання.* Створення природних умов для навчання студентів ВНЗ базується на основі певних принципів гуманізації освіти у вищій школі: формування особистісного стилю взаємин студентів між собою та з викладачем; активна взаємодія з іншими студентами та взаємне збагачення; включення студентів у творчу діяльність і розвиток творчих здібностей. Цьому сприяють також принципи: природовідповідності та природодоцільності; забезпечення високого рівня духовності життєдіяльності студентів; самоорганізуючої творчості майбутніх професіоналів, «принцип суб'єктності і свідомості, що пізнає», принцип компліментарності, «суб'єктивного контролю», принцип гнучкості освіти. Відповідно до мети нашого дослідження та з використанням результатів наукових досліджень А.М. Львовичіної, С.Д. Деребо та В.А. Ясвіна ми намагалися здійснити характеристику екологічно спрямованих методів навчання. Ними є методи формування екологічної свідомості, мислення; виховання екологічних цінностей; методи формування суб'єктивного ставлення до природи; методи практичної взаємодії із світом природи.

4. *Гуманізація взаємовідносин між викладачами та майбутніми екологами.* Гуманізація взаємовідносин – це олюднення стосунків, піднесення особистої гідності людини: сприймання і ставлення до неї як до найвищої життєвої цінності. Це захищеність людини, визнання кожним своєї унікальності та неповторності. І саме педагог несе високу відповідальність за формування людського в людині. Йому належить творити культуру гуманних взаємовідносин. І в цьому педагогу повинно допомагати усвідомлення свого обов'язку перед суспільством, студентами. Базовими компонентами гуманних взаємовідносин із студентами є толерантність і демократичність викладача, його педагогічний такт.

Формувальний експеримент було проведено з метою вивчення ефективності впливу педагогічних умов гуманізації навчання на процес формування гуманістично спрямованої особистості фахівця-еколога під час фахової підготовки. Він здійснювався в умовах реального навчально-виховного процесу для перевірки гіпотези дисертаційного дослідження, а також упровадження його результатів у практику роботи зі студентами екологічного факультету Білоцерківського НАУ, Херсонського державного університету, Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне), Південного філіалу НУБПУ «Кримський агротехнологічний університет» у 2005–2007 роках. У ньому взяли участь 316 студентів, які були розподілені на 6 контрольних (КГ) – 158 осіб та 6 експериментальних груп (ЕГ) – 158 осіб.

У контрольних групах заняття проводилися з використанням традиційної методики. В експериментальних групах навчання здійснювалося за запропонованою нами методикою, що передбачала врахування обґрунтованих педагогічних умов. Для перевірки ефективності і доцільності педагогічних умов гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки було здійснено порівняння результатів навчання студентів експериментальних та контрольних груп як до початку формувального експерименту, так і після його закінчення.

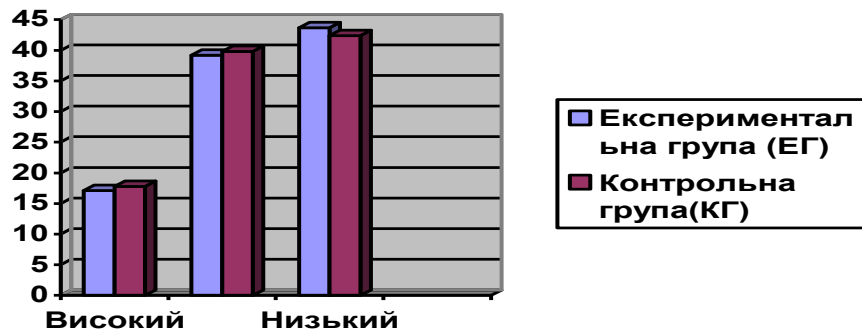

Рис. 1. Узагальнені кількісні дані про рівні сформованості гуманістичної спрямованості особистості майбутніх екологів до початку експерименту

Як свідчать дані рис.1, до навчання за експериментальною методикою в ЕГ і КГ переважали середній і низький рівні сформованості гуманістичної спрямованості особистості майбутніх екологів. Обидві групи були практично однакові за рівнем підготовки: показники кількості осіб з низьким рівнем сформованості гуманістичної спрямованості особистості відрізняються лише на 1,3% (в ЕГ – 43,7%, у КГ – 42,4%); показники середнього рівня – на 0,6% (в ЕГ – 39,2, у КГ – 39,8); показники високого рівня – на 0,7% (в ЕГ – 17,1%, у КГ – 17,8%).

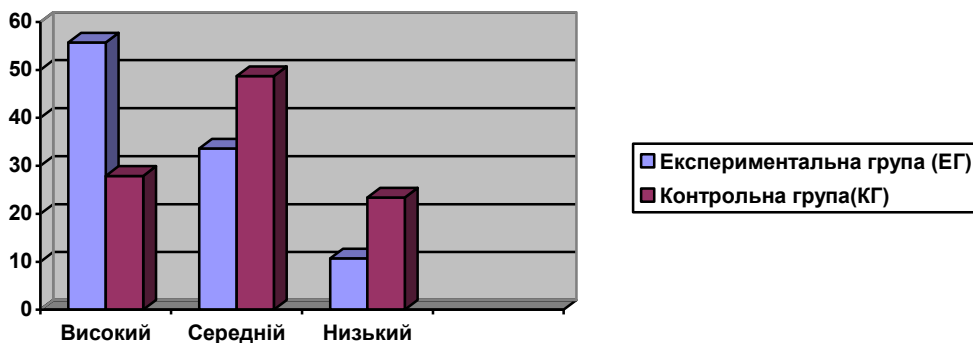

Рис.2. Узагальнені кількісні дані про рівні сформованості гуманістичної спрямованості особистості майбутніх екологів після завершення експерименту

Результати формувального педагогічного експерименту (рис.2) свідчать, що рівень сформованості гуманістично спрямованої особистості майбутніх екологів залишився низьким лише в 17 осіб (10,7%), тоді як у КГ цей показник – 37 осіб (23,4%). Середній рівень сформованості гуманістичної спрямованості виявлено у 53 студентів (33,6%) ЕГ і 77 студентів (48,7%) у КГ. Показник високого рівня на 27,8% вищий в ЕГ (55,7% проти 27,9%). Після експерименту в ЕГ переважають високий і середній рівні сформованості гуманістичної спрямованості особистості майбутніх екологів, а у КГ – середній та високий рівні.

Проведене дослідження та одержані під час педагогічного експерименту результати дають підстави вважати, що вихідна методологія є правильною, вмотивованою, поставлені завдання розв'язано, мету досягнуто, що й дозволяє сформулювати такі **загальні висновки:**

1. У дисертації обґрунтовано доцільність гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки з огляду на соціальну значимість екологічної професії. В умовах глобальних природних катастроф, складної екологічної ситуації в Україні особливо гостро постає проблема формування гуманістично спрямованих фахівців для природоохоронної галузі. Гуманістично спрямовані фахівці-екологи зможуть вирішувати екологічні проблеми на основі наукового знання процесів у природі, набутого практичного досвіду, керуючись загальнолюдськими гуманістичними ідеалами: любові і поваги до природи – фундаменту й умови людського життя.

Вивчення наукової літератури та практики в галузі екологічної освіти дозволило виявити певні суперечності: між складною та напруженою екологічною ситуацією в Україні, що склалася внаслідок відсутності орієнтованості економіки на екологічно безпечне середовище, безвідходне виробництво, здоров'я людей, та не зовсім об'єктивним її відображенням в системі фахової екологічної освіти; між потребами ринку праці в компетентних, ініціативних, гуманістично спрямованих охоронцях довкілля, перспективне мислення яких здатне моделювати шляхи порятунку людства від екологічних криз і катастроф, і реальним станом підготовки фахівців даного напрямку у ВНЗ; між очікуваннями молоді щодо використання в системі екологічної освіти інноваційних педагогічних технологій, заснованих на принципах людиноцентризму, і методичною консервативністю науково-педагогічних працівників, їхньою неготовністю до суб'єкт-суб'єктної взаємодії зі студентами.

2. Проаналізовано стан досліджуваної проблеми у зарубіжній та вітчизняній теорії і практиці. Аналіз наукових джерел з галузі філософії, педагогіки, психології, екології, стану фахової підготовки студентів вищих навчальних закладів дає підстави стверджувати, що проблема гуманізації вищої екологічної освіти не була об'єктом системного вивчення. Відсутність ґрунтовного дослідження з проблеми гуманізації навчання майбутніх екологів свідчить про наявність стереотипних уявлень щодо функціонального призначення професії еколога: це, насамперед, діяльність з охорони природи. Деякі автори досліджують окремі питання формування екологічної культури, екологічної свідомості, екологічних цінностей. Актуальність проблеми гуманізації навчання майбутніх екологів, недостатність її дослідження, необхідність подолання означених суперечностей зумовили доцільність теоретико-експериментального дослідження даної проблеми.

Уточнено поняттєво-категоріальний апарат з досліджуваної проблеми. Введено до обігу нові наукові поняття: «гуманістично спрямована особистість майбутнього еколога»(особистість, яка до людей і до природи ставиться як до найвищої цінності, їй характерний сформований екоцентричний тип екологічної свідомості, вона має право на розвиток своїх здібностей, на щастя і свободу); «гуманізація вищої екологічної освіти»(феномен, провідним принципом якого є визнання особистості головним багатством суспільства; формування нового типу гуманістично спрямованих фахівців-екологів, основним змістом діяльності яких є не лише сукупність відповідних поглядів та уявлень про природоохоронну діяльність, а й сформованість у студентської молоді готовності до такої діяльності, результатом

котрої має стати не лише збалансованість компонентів довкілля, а загалом – збереження людства).

3. Визначено структуру гуманістично спрямованої особистості майбутнього фахівця-еколога: це фахівець когнітивного суб'єктно-непрагматичного типу з екоцентричним типом екологічної свідомості; йому властиві екологічна відповідальність, нове екологічне мислення, екологічна культура, екологічні цінності; він є здатним до еконормативної поведінки на засадах принципу екологічної етики. Гуманістично спрямована особистість майбутнього еколога має сформований «гуманістичний кодекс» – сукупність уявлень про добро і зло, справедливість як зміст моральних вимог до професійної поведінки і дій.

Обґрунтовано критеріальні характеристики сформованості гуманістично спрямованої особистості фахівця-еколога. Показниками *змістового* критерію є розуміння сутності гуманістичних понять: «гуманізм», «гуманність», «суб'єкт-суб'єктна взаємодія», «гуманістична спрямованість особистості», «гуманістичний кодекс особистості»; наявність базових екологічних та спеціальних знань про екологічну свідомість, екологічну відповідальність, екологічне мислення, екологічну культуру, екологічні цінності; усвідомлення ролі фахівця-еколога у вирішенні найактуальнішої проблеми сучасності – виживання людства. Показниками *ціннісно-емоційного* критерію є: адекватне ставлення до себе як до суб'єкта суспільного співжиття, позитивна «Я-концепція»; об'єктивне визначення наявності в себе та інших духовно-моральних цінностей; знання «гуманістичного кодексу», які необхідні для формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього фахівця, що включає в себе: любов до людей, терпимість, доброту, доброзичливість, чемність, тактовність, гідність, порядність; здатність до емоційно-ціннісного сприйняття довкілля; здатність застосовувати психологічні знання з метою самоактуалізації та самовдосконалення; готовність до суб'єкт-суб'єктної взаємодії; сформованість екоцентричного типу свідомості. Наявність навичок гуманної та екологічно доцільної поведінки є показниками *діяльнісного* критерію сформованості гуманістично спрямованої особистості майбутніх екологів.

На основі визначених критеріїв і показників виділено три рівні сформованості гуманістично спрямованої особистості майбутніх екологів: високий, середній, низький.

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що 82,6% майбутніх екологів мають низький і середній рівні сформованості гуманістичної спрямованості особистості, що зумовило потребу обґрунтування педагогічних умов гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки у вищих навчальних закладах.

4. Ефективному формуванню гуманістично спрямованої особистості майбутніх екологів сприяють такі, обґрунтовані нами, педагогічні умови: сформованість особистості викладача вищої школи, здатного здійснювати навчання майбутніх екологів на гуманістичних засадах; забезпечення гуманістичної орієнтованості змісту навчання студентів; впровадження педагогічно доцільних гуманістичних принципів та «екологічно спрямованих» методів навчання; гуманізація взаємовідносин між викладачами та майбутніми екологами.

Визначені педагогічні умови було покладено в основу експериментального навчання студентів. Формувальний експеримент підтвердив, що реалізація обґрунтованих педагогічних умов суттєво стимулює процес формування гуманістично спрямованої особистості майбутніх екологів. В експериментальних групах, на відміну від контрольних, зросла кількість студентів з високим (із 7,1% до 55,7%) рівнем сформованості гуманістично спрямованої особистості майбутнього фахівця-еколога; водночас зменшилась кількість студентів з низьким рівнем – із 43,7% до 10,7%. У студентів контрольних груп виявлено нижчі показники за всіма критеріями. Вірогідність та достовірність результатів підтверджується статистичним аналізом за критерієм Пірсона (χ^2).

5. Розроблено методичні рекомендації для науково-педагогічних працівників щодо гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки, які представлені в методичному посібнику «Гуманізація навчання студентів». Це методичні рекомендації щодо використання теоретико-методичних засад гуманізації навчання та взаємовідносин викладачів і студентів у процесі викладання дисциплін фахового спрямування за напрямом «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» та інших напрямів підготовки.

Проведене нами дослідження, звісно, не претендує на вичерпне розв'язання проблеми гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки. Перспективними є дослідження можливостей формування гуманістичної спрямованості особистості майбутніх екологів через тісний взаємозв'язок їхньої особистісної екологічної свідомості з індивідуальними здібностями майбутніх фахівців, впливу на цей процес змісту професійно орієнтованих навчальних курсів. Дане дослідження є лише частиною складної та багатогранної роботи з гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки.

Основні результати дослідження відображені в таких публікаціях автора:

Статті у фахових наукових виданнях

1. **Тимчук І.М.** Проблема гуманізації навчання та виховання в історії вітчизняної педагогічної думки / І.М. Тимчук // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць. – К.: НПУ. – Вип.1 (11), 2004. – С.118–125.
2. **Тимчук І.М.** Проблема гуманізації навчання в історії світової наукової думки / І.М. Тимчук // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №11: Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – №2. – С. 136–142.
3. **Тимчук І.М.** Студент і викладач: гуманізація взаємовідносин // Вісник Черкаського національного університету (Серія: Педагогічні науки): зб. наук. праць. – Черкаси. – Випуск 89, 2006. – С.91–95.
4. **Тимчук І.** Гуманістичні ідеї західної психології та педагогіки ХХ століття / І. Тимчук // Професійно-художня освіта України: Зб. наук. праць. – Київ; Черкаси: видавництво «Черкаський ЦНТЕІ», 2007. – Вип. IV. – С. 241–250.
5. Барановська Л., **Тимчук І.** Психолого-педагогічна характеристика викладача, здатного до гуманізації навчання студентів / Л. Барановська, І. Тимчук // Наукові

записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Випуск 19. – 2007. – С. 130–141.

6. **Тимчук І.М.** Вимоги до науково-педагогічних працівників, що забезпечують процес гуманізації навчання студентів-екологів / І.М. Тимчук // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – Глухів: ГДПУ. – Випуск 8. – 2006. – С. 222–226.
7. Барановська Л., **Тимчук І.** Особистість гуманістично спрямованого фахівця-еколога: аналіз компонентів структури / Лілія Барановська, Інна Тимчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2008. – №3. – С. 70–75.
8. **Тимчук І.М.** Гуманізація професійного навчання майбутніх екологів: констатувальний зріз / І.М. Тимчук // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Київ–Вінниця: ДОВ «Вінниця». – Вип. 18. – 2008. – С. 475–480.
9. **Тимчук І.** Гуманістична спрямованість особистості майбутнього еколога як психолого-педагогічна категорія / Інна Тимчук // Молодь і ринок. – 2008. – №3. – С. 111–114.
10. **Тимчук І.** Впровадження гуманістичних принципів і методів – одна з педагогічних умов гуманізації навчання студентів / Інна Тимчук // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2009. – №1. – С. 9–18.

Навчальні посібники та навчальні підручники під грифом МОН України

11. Барановська Л.В., Дьомін А.І., Мельник Л.А., **Тимчук І.М.** Основи психології та педагогіки: навчальний посібник / Л.В. Барановська, А.І. Дьомін, Л.А. Мельник, І.М. Тимчук. – Біла Церква, 2008. – 160 с.

Навчально-методичні посібники

12. Барановська Л.В., **Якимець І.М.** Психологія взаємодії: навчально-методичний посібник для студентів, що опановують психолого-педагогічні дисципліни / Л.В. Барановська, І.М. Тимчук. – Біла Церква, 2003. – 80 с.
13. Екологічна психологія. Навчально-методичний посібник з організації самостійної роботи студентів за кредитно-модульною технологією навчання / Л.В. Барановська, М.М. Барановський, І.М. **Тимчук**, **О.І.** Слободенюк. – Біла Церква, 2006. – 54 с.
14. Барановська Л.В., Дьомін А.І., **Тимчук І.М.**, Мельник Л.А. Психологія. Навчально-методичний посібник, укладений за вимогами кредитно-модульної технології навчання / Л.В. Барановська, А.І. Дьомін, І.М. Тимчук, Л.А. Мельник. – Біла Церква: БДАУ, 2007. – 150 с.

Опубліковані матеріали участі у конференціях

15. **Якимець І.М.** Основні напрями гуманізації навчання майбутніх екологів / І.М. Якимець // Еволюція освітнього простору України: Матеріали науково-практичної конференції 16–17 травня 2003 р. – Біла Церква, 2003. – С. 140–144.

16. **Тимчук І.** Етнопсихологічні аспекти викладання курсу „Екологічна психологія” в аграрному ВНЗ / Інна Тимчук // Етнос. Культура. Нація. Випуск VI. Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції. –Дрогобич: Коло, 2004. – С. 186–191.
17. **Тимчук І.М.** Гуманізація навчання студентів ВНЗ – важливий напрям удосконалення вищої освіти в Україні / І.М. Тимчук // Перспективні розробки науки і техніки – 2005: Матеріали II Міжнародної конференції 21–29 листопада 2005 р. – Частина 5. – Дніпропетровськ–Прага, 2005. – С. 46–48.
18. **Тимчук І.М.** Гуманізація навчання студентів – важливий напрям формування європейської цивілізаційної моделі вищої освіти / І.М. Тимчук // Досвід та проблеми країн Європи (Великобританії, Німеччини, Франції, Іспанії, України) з реалізації ідей Болонської конвенції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 1 червня 2006. Частина 1. – Біла Церква. – 2007. – С. 90–92.
19. **Тимчук І.М.** Гуманізація взаємовідносин – у системі «студент-викладач» / І.М. Тимчук // Викладач і студент: проблеми ефективної співпраці. Збірка матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Черкаси: Видавництво ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2006. – С. 91–92.
20. **Тимчук І.М.** Здатність до особистісно орієнтованого спілкування – засадова властивість викладача-гуманіста / І.М. Тимчук // Аграрна наука – виробництву: Тези доповідей V державної науково-практичної конференції.– Ч.2. – Біла Церква, 2006. – С. 93–94.

Методичні рекомендації та матеріали

21. **Тимчук І.М.** Гуманізація навчання студентів: методичний посібник для науково-педагогічних працівників / І.М. Тимчук. – Біла Церква. – 2009.– 42 с.

АНОТАЦІЇ

Тимчук І.М. Педагогічні умови гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2010.

У дисертаційній роботі визначено та обґрунтовано педагогічні умови гуманізації навчання майбутніх екологів у процесі фахової підготовки: сформованість особистості викладача вищої школи, здатного здійснювати навчання студентів-екологів на гуманістичних засадах; забезпечення гуманістичної орієнтованості змісту навчання студентів; дотримання викладачами педагогічно доцільних гуманістичних принципів та застосування екологічно спрямованих методів навчання; гуманізація взаємовідносин між викладачами та майбутніми екологами.

Визначено структуру гуманістично спрямованої особистості майбутнього фахівця-еколога: це фахівець з екоцентричним типом екологічної свідомості; йому властива екологічна відповідальність, нове екологічне мислення, екологічна культура, екологічні цінності. Він має бути здатним до економативної поведінки,

характеризуватись сформованістю принципу екологічної етики та „гуманістичного кодексу”.

Уточнено поняттєво-категоріальний апарат з досліджуваної проблеми. Запропоновано визначення понять: „гуманістично спрямована особистість майбутнього еколога”, „гуманізація вищої екологічної освіти”. Розроблено методичні рекомендації для науково-педагогічних працівників щодо гуманізації навчання студентів.

Ключові слова: гуманізація навчання, гуманізація вищої екологічної освіти, педагогічні умови, гуманістично спрямована особистість майбутнього фахівця-еколога, екологічна свідомість.

Тимчук И.Н. Педагогические условия гуманизации обучения будущих экологов в процессе профессиональной подготовки.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Винница, 2010.

В диссертационной работе определены и обоснованы педагогические условия гуманизации обучения будущих экологов в процессе их профессиональной подготовки: сформированность личности преподавателя высшей школы, способного к обучению будущих экологов на гуманистической основе; обеспечение гуманистической ориентированности содержания обучения студентов; внедрение педагогически целесообразных гуманистических принципов и экологически обусловленных методов обучения; гуманизация взаимоотношений преподавателей и будущих экологов.

Выделены основные компоненты психолого-педагогической характеристики преподавателя, способного к гуманизации обучения: гуманистическая направленность педагога, любовь к воспитанникам, чуткость, интеллигентность, требовательность и справедливость, умение осуществлять индивидуальный и дифференцированный подходы к обучению студентов; профессионализм, способность к личностно ориентированному общению.

Гуманистически ориентировано содержание учебных дисциплин «Психология», «Экологическая психология» с целью конкретизации будущим экологам сущности их профессиональной подготовки, усвоения концептуальных целей экологической деятельности в современных условиях (не только охрана окружающей среды, стремление к сбалансированности использования природных ресурсов, а и забота о будущем человечества).

Обоснована необходимость соблюдения преподавателями, обеспечивающими профессиональное обучение будущих экологов, педагогически целесообразных гуманистических принципов: формирование личностного стиля взаимоотношений студентов и преподавателей; активное взаимодействие с ровесниками и взаимное обогащение; включение студентов в творческую деятельность и развитие их творческих способностей. Осуществлена характеристика «экологически направленных» методов обучения: методов формирования экологического сознания, мышления; методов воспитания экологических ценностей; методов формирования

субъективного отношения к природе; методов практического взаимодействия с миром природы.

Гуманизация взаимоотношений преподавателей и студентов – двусторонний процесс, базирующийся на их общении, сотворчестве, совместном преодолении жизненных разногласий. Определено, что основным компонентом гуманных взаимоотношений преподавателей и студентов являются толерантность, демократичность и педагогический такт.

В процессе исследования определена структура гуманистически направленной личности будущего эколога: это специалист, которому свойственны экоцентрический тип экологического сознания; экологическая ответственность, новое экологическое мышление, экологическая культура, экологические ценности. Он способен к эконоормативному поведению, у него сформированы принцип экологической этики и «гуманистический кодекс» – совокупность представлений о добре и зле, справедливости как содержании моральных требований к профессиональному поведению и действиям.

Разработанная нами структура гуманистически направленной личности будущего эколога дала возможность обосновать следующие критериальные показатели сформированности гуманистически направленной личности будущих экологов: содержательный (позволяет оценить глубину, полноту и осмысленность соответствующих знаний), ценностно-эмоциональный (помогает определить уровень эмоционально-чувственного восприятия окружающей среды), деятельностный (с его помощью возможно выявление способности студентов к гуманистически направленной деятельности в социуме и окружающей среде).

На основе указанных выше критериальных характеристик было обосновано три уровня сформированности гуманистически направленной личности будущих экологов: высокий, средний, низкий.

Уточнен категориальный аппарат по изучаемой проблеме. Представлены определения понятий «гуманистически ориентированная личность будущего эколога» (личность, которая к людям и к природе относится как к высшей ценности, ей характерен сформированный экоцентрический тип экологического сознания, она имеет право на развитие своих способностей, на счастье и свободу); «гуманизация высшего экологического образования» (феномен, основным принципом которого является признание личности главной ценностью общества; формирование нового типа гуманистически ориентированных специалистов-экологов, главным содержанием деятельности которых является не только совокупность определенных взглядов и представлений о природоохранной деятельности, но и сформированность у студенческой молодежи готовности к такой деятельности, результатом которой должна стать не только сбалансированность компонентов окружающей среды, а в общем – сохранение человечества).

Доказано и экспериментально проверено влияние педагогических условий гуманизации обучения будущих экологов в процессе их профессиональной подготовки на эффективность обучения студентов. Разработано методические рекомендации для научно-педагогических работников по гуманизации обучения студентов. Они представлены в методическом пособии «Гуманизация обучения студентов».

Ключевые слова: гуманизация обучения, гуманизация высшего экологического образования педагогические условия, гуманистически направленная личность будущего эколога, экологическое сознание.

Tymchuk I.M. Pedagogical conditions of humanization future ecologists in the process of their professional training.

Thesis submitted for the scientific degree of the candidate of Pedagogical Sciences on the speciality 13.00.04 – theory and methods of professional education. – Vinnytsa State Pedagogical University named after Mychailo Kotsubynsky, Vinnytsia, 2010.

The thesis highlights the issues of pedagogical conditions of humanization future ecologists in the process of their professional training: personality formation of a high school teacher capable to train future ecologists on humanistic principals; providing training with humanistic orientation; implementation of pedagogically relevant humanistic principals and ecologically directed methods of studies, humanization of relations between teachers and students of ecological faculties.

The structure of humanistically orientated personality of the future ecologist is identified in this thesis. This is a specialist with ecocentral type of ecological awareness, peculiar ecological responsibility, new ecological thinking, ecological culture and values. Future ecologist should be inclined to econormative behaviour, characterized with the firm principles of ecological ethics and “humanistical codex” – set of concepts about right and wrong and justice as the sense of moral demands to professional behaviour and activities.

It is specified in the thesis the notion-categorical instruments. The definitions of the notion «humanistically orientated personality of the future ecologist» and «humanization of high school education in the training of future ecologists» are suggested. The influence of the humanistic conditions on training future ecologists is experimentally proved in the thesis. Methodical recommendations as to educational humanization for high school teachers are worked out.

Key words: humanization of training, humanization of high school education in the training of future ecologists, pedagogical conditions, humanistically orientated personality of the future ecologist, ecological awareness.